

Művelődéspolitikai a reformkori Erdélyben

↔ Mezey László Miklós

A magyar történelem csekély számú ígéretes fölívelést mutató korszakai között az első hely valószínűleg a XIX. század második negyedére esett reformkort illeti meg. A nagyszerű évtizedek a történelmi földolgozottság szempontjából is élen járnak; azt hihetnénk, csaknem mindent tudunk az 1825 és 1848 közötti esztendőkről. Az alapos ismeretek kialakításához, elmélyítéséhez – mások mellett – Bényei Miklós is nagymértékben hozzájárult: három kötetben dolgozta föl a reformkori magyar országgyűlések művelődési törekvéseit (*Reformkori országgyűlések színházi vitái, 1825–1848*, 1985; *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken*, 1994; *A nemzeti és a polgári kultúra felé. Tanulmányok a reformkori magyar művelődés történetéről*, 1998). Talán éppen azért, mert oly sokat foglalkozott a reformkor művelődéspolitikájával, érezhette úgy, hogy a honi történelmi érdeklődés mintha mellőzte volna a testvérhaza, Erdély reformkori művelődési törekvéseinek vizsgálatát. Így született meg új, *Művelődési törekvések az erdélyi reformországgyűléseken 1834–1848* című könyve, a téma és a korszak monografikus igényű földolgozása.

Erdélyben a reformkor az 1830-as évektől számítódik, és a másfél évtized alatt öt országgyűlést jegyeztek föl a krónikák. Az első 1834 júniusától 1835 februárjáig, a második 1837 áprilisától 1838 márciusáig, a harmadik 1841 novemberétől 1843 februárjáig, a negyedik 1846 szeptemberétől 1847 novemberéig, és az utolsó 1848 márciusától júliusáig tartott. Bényei Miklós azonban nem a diéták időrendjében haladva tárgyalja az ott fölvetett művelődéspolitikai kérdéseket, hanem a művelődés meghatározó területei szerint tekinti át, mit végzett abban egy-egy országgyűlés.

Tudott, hogy a XIX. század meghatározó európai tendenciája a polgári átalakulás és a nemzeti egység kialakulása volt. Erdélyben – a

nemzetiségi és a felekezeti megosztottság miatt – ez némi késéssel és talán több ellentmondással, nehézséggel ment végbe. E tájon szívósabbak voltak a feudális gyökerek, erőteljesebb a bécsi udvar ellenállása és meghatározóbbak a nemzetiségi ellentétek, mint Magyarországon. Ugyanakkor Erdély társadalmában is jelen voltak a reformkor indukáló tényezői, mint a felvilágosodás hatása, a nemzeti gondolat felhajtó ereje, illetve a nyugat-európai és észak-amerikai példák ismerete és követése. E tényezők talaján született meg a polgári értelmiség, a reformista politikusok és a szabadelvű arisztokrácia összefogása; legjobbjaik között találjuk Wesselényi Miklóst, Kemény Zsigmondot, Zeyk Józsefet, Bölöni Farkas Sándort, Szentkirályi Zsigmondot, Kemény Dénest, Pálffy Józsefet vagy a szász Georg Paul Bindert.

A nemzeti és felekezeti tényezők megosztó hatásán való fölülelemkedés – vagyis a feudális rendet lebontó polgárosodás, illetve a nemzeti egyenjogúságot formáló érdekegyesítés – volt az erdélyi reformországgyűlések legfontosabb célja. Ebből következően e diéták művelődéspolitikai vitáit négy törekvés határozta meg: az egyéni szabadságjogok kiterjesztése, a művelődési intézményrendszer ki- és átalakítása, a tudati és műveltségi színvonal emelése, valamint a korszerű kultúra megteremtése.

Bényei Miklós összetett – társadalmi, nemzetiségi, felekezeti, kulturális sokszínűséget és ellentmondásosságot mutató – kontextusban tárgyalja az öt erdélyi reformországgyűlés művelődési törekvéseit. Kötete első fejezetében röviden ismerteti az erdélyi fejedelemség államszervezetét, az országgyűlések összetételét, belső intézményeit, a tanácskozások menetét és ügyrendjét, a diétákon keletkezett dokumentumok típusait – vagyis a mai történész legkövetlenebb forrásait – és a bizottságok működését. Monográfiája második fejezetében áttekinti a korabeli Erdély műveltségi viszonyait, iskolahálózatát, tudományos élete sajátosságait, a művészetek állapotát, a könyvkiadás és a sajtó viszonyait, a cenzúra hatását és a korszak értelmiségének jellegadó vonásait. Összegzőn azt állapítja meg, hogy a reformkor elején, az 1830-as években az erdélyi művelődés –

a magyarországgal való összevetésben – némi képp lemaradott volt. A társadalmi és kulturális megosztottság nyomta rá a bélyegét; színvonala egyenetlen, teljesítménye esetleges volt. A harmadik nagy fejezet a meglévő intézményrendszer veszi számba: az egyházi iskolairányítástól megkezdve a kolozsvári cenzúra hivatali tevékenységének leírásáig. A főnálló helyzet alapos áttekintése után, lényegében a negyedik fejezettől kezdve tér rá a szerző a korszak diétái vitáinak, verbális küzdelmeinek tüzetes bemutatására; jelesül arra, milyen tárgykörökben voltak főlshóállások az öt országgyűlésben. Bényei Miklós kiemeli a magyar tannyelv és a magyar nyelvoktatás kérdését, a tanszabadságért folyó küzdelem mozzanatait, a népoktatás fejlesztésének törekvéseit, az oktatás új formáinak és intézményeinek, illetve intézménytípusainak létrehozását célzó vitákat. Leírja, milyen főlshóállások, javaslatok hangzottak el az iskolatípusok (népiskolák, tanítóképzők, óvodák, leánynevelők) tárgyában, hogyan érveltek új intézmények (tudományegyetem, reáliskolák, politechnikum, mezőgazdasági szakoktatás) alapítása mellett; milyen tárgyalások folytak az oktatásügy autonómiájának kialakítása (például a románok iskolai gondjai vagy a református felekezeti oktatás önrendelkezése) ügyében. Úgyszintén bő terjedelemben taglalja az új típusú közművelődési intézmények (mint erdélyi múzeum, tudományos akadémia, honismereti egyesület) alapítására tett javaslatokat. Külön fejezetben szól a kolozsvári magyar színjátszás támogatásának, fejlesztésének problémáiról és a sajtóval kapcsolatos követelésekről, a sajtószabadság igényéről.

A diétákon született javaslatok, tervezetek, feliratok két teendő köré csoportosíthatók: a magyar, székely és szász nemzeti intézményrendszer fejlesztése, bővítése, illetve a korszerű polgári törekvéseket szolgáló műveltségi tartalmak kidolgozása köré. E vitakérdésekben való állásfoglalásokban pontosan leképeződött az országgyűlésen részt vevők politikai megosztottsága. Egyfelől jelen voltak a Habsburg-hű, aulikus konzervatívok, akik a rendi viszonyok fönntartásában voltak érdekeltek, másfelől ott voltak a szabadelvű főurak, követek, a polgári haladás szószólói (mint Wesselényi Miklós, Teleki László, Bethlen János, Kemény Dénes, Kálnoki Dénes).

Bár Bényei Miklós a kiválasztott tárgyalási témák, azaz művelődési területek szerint vizsgálódik, így taglalja az öt országgyűlésen fólvetett javaslatokat, azért kirajzolódnak az események időrendi sajátosságai is. Az első két országgyűlésen még a sérelmi politika dominált, a nemzeti önrendelkezés és a hajdani jogok helyreállítása volt a cél (pl. a külföldi egyetemek látogatási tilalmának főloldása, sajtójogok kivívása), de már főlbukkantak bizonyos polgári célok is (mint az oktatás szekularizálása). Fordulatot az 1842/43-as diéta jelentett, amikor a küldöttek előtt világossá vált, hogy a jogtalanságok főlpanaszolása helyett sokkal célravezetőbb az előrelépés módozatainak gondolkodni. A szabadelvű reformellenzék határozott programmal lépett fől, és számos javaslatához többséget is szerzett. Kirajzolódott egy átfogó művelődési struktúra: a magyar nyelv iskolai tanításától az országos erdélyi múzeum alapításán át az új szak- és felsőoktatási intézmények megteremtéséig – ami már a tanulás polgári jogaiért való kiállást jelentette, és mindezeket betetőzte a sajtószabadság követelménye.

Az 1846/47-es országgyűlésen – ahol ismét a kormánypárt volt többségben – a művelődésügy kevésbé kapott hangot.

Az erdélyi reformországgyűlések keserű végeredménye az, hogy a számos fólterjesztés, javaslat közül egy sem valósulhatott meg. Némelyik – törvényjavaslat formájában – eljutott a bécsi udvarig, ám az uralkodó egyet sem szentesített. A reformpolitika voltaképpen kudarcot szenvedett Erdélyben, ám a diéták művelődéspolitikai törekvései mégsem voltak hatástalanok. Tisztázó vitákban, hírlapi cikkekben, röpiratokban, könyvekben, értelmiségi körök vitáiban testesültek meg (ezek között a legismertebb Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című, 1833-ban megjelent munkája). Ez volt az, ami maradandó hatásnak, értéknek mondható. Olyan szellemi főlpezsdülés, együttes gondolkodás kezdődött meg az 1830-as, 1840-es években, amely lerakta Erdélyben is a modern műveltség eszmei és társadalmi alapjait, illetve kialakult és kiterbélyesedett a modern műveltség iránt érdeklődők rétege. „A magyar és székely rendek, értelmiségiek megalkották a nemzeti művelődés polgári tartalommal telített modelljét is, kijelölték azoknak a kulturális intézményeknek a körét, kereteit, amelyek az új-

fajta kultúra hordozói, megvalósítói, közvetítői lehetnek, pontosabban: többségükben lehetnek volna” – írja kötet végi summázatában a szerző.

A reformkori diéták Erdélyben is előkészítettek a magyarországi változások befogadását, így az 1848. márciusi forradalom egészen közvetlenül hathatott Erdélyben. E hatás a csúcspontját 1848. május 30-án érte el, amikor az erdélyi rendi diéta megszavazta Magyarország és Erdély unióját. Nem csak több évszázados álom vált valóra, de megteremtődött a modern polgári Magyarország fölépítésének alapfeltétele, a nemzeti egység is.

Bényei Miklós jegyzetekkel és mutatókkal záruló monográfiája – akárcsak a bevezetőben említett másik három könyve – a történeti források és a szakirodalom alapos földolgozásán és szintéziséen alapuló munka, és mint ilyen – nélkülözhetetlen darabja a magyar reformkor gazdag irodalmának és talán még nélkülözhetetlenebb eleme a XIX. századi Erdély történelmét tárgyaló művek sorának.

Bényei Miklós: Művelődési törekvések az erdélyi országgyűléseken 1834–1848. Debrecen, 2008.

Erdély Történeti Alapítvány
270 p. /Erdély-történeti könyvek, 7./

Forgatni érdemes Forgató * könyv!

♦ Siró Judit

A szerzők több évtizedes gyermekkönyvtárosi tapasztalata vált közkinccsé a kötet megjelenésével. Kreatív ötletek tárháza a könyv, amelyet nemcsak a szakmabeliek, hanem pedagógusok, szülők egyaránt haszonnal forgathatnak. A gyermekkönyvtáros feladatairól, lehetőségeiről tudunk, de az az izgalmas, hogy ez hogyan válhat át mindennapi gyakorlattá, és a kötet szerzői ebbe avatnak be. A debreceni Méliusz Központ kiadásában napvilágot látott kötet megjelenése azért is örvendetes, mert az utóbbi két évtizedben megcsappant a könyvtári kiadványok száma. A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár annak idején *Gellér Ferencné* szerkesztésében rendszeresen közreadta a *Könyvtá-*

ri kiadványok című bibliográfiát az ország közművelődési könyvtárainak önálló kiadványairól. A tizenhét év alatt, 1973-tól 1989-ig 15 kötetben közel 700 oldalon jelentek meg a könyvtárosok munkái. Hol van ez már!

De vissza a jelenbe.

A szerzők az előszóban ugyan csak Hajdú-Bihar megye könyvtárainak ajánlják a kiadványt, de azt gondolom, hogy ez nem maradhat a megye határain belül. Az összeállítás készítői nagyon jól ismerik a különböző életkorú gyerekek érdeklődését, igényét, amiben nemcsak könyvtárosi tapasztalatuknak, hanem pedagógus végzettségüknek, sok éves könyvtárosi-pedagógusi gyakorlatuknak is szerepe van. Az általuk már több alkalommal kipróbált forgatókönyvek megjelentetése a biztosíték arra, hogy ezekhez bátran lehet nyúlni, ha az iskolásokkal foglalkozó további ötletekkel akarja valaki színesíteni eddigi könyvtári foglalkozásait. Külön érdemnek tekinthető, hogy a könyvtári munkába bevonták a Déri Múzeum néprajzosát – *Vajda Máriát* –, aki maga is vezet foglalkozásokat a könyvtárban, szakszerűen és szisztematikusan átadva lassan feledésbe merülő népköltési, népszokási hagyományainkat.

A kötet négy fő témakörben több mint félszáz leírást tartalmaz. Az egyes fejezetek az ismeretágak széles skáláját ölelik fel. Az irodalmi forgatókönyvekben találunk egy-egy szerzőről (pl. Fekete István), egy-egy műfajról (mese, költészet), egy-egy könyvről (A Pál utcai fiúk, Harry Potter) készült összeállítást. Az írás- és könyvtörténeti forgatókönyv kötelező program lehet az oktatásban is. A természetismeret a dinoszauruszoktól napjaink veszélyeztetett élővilágáig ad feladatokat a gyerekeknek. Figyelnek a különböző korosztályok szociális helyzetére, és a kamaszkorúak családdal, barátokkal kapcsolatos problémáinak feldolgozására is kínálnak játékos programot. A néprajzi forgatókönyvek nemcsak tárgyi ismeretekkel foglalkoznak, hanem pl. a húsvéti tojásfestés módjait is leírják. A feladatok sokfélesége segíti a képességek fejlesztését, a kéz ügyességet. A levelező feladatok megoldása nem könyvtárhoz kötött, de szükségessé teszi a könyvtár használatát.

A könyvtár az idén harmincadik alkalommal hirdette meg a *Barátunk a könyv* olvasónaplópályázatot alsó és felső tagozatos diákok számára. Ennek évenkénti feladatgyűjteményéből